

Politička filozofija Nerkeza Smailagića

Nerkez Smailagić:
Historija političkih doktrina I–II
&
Politička vizija Dantea Alighierija
Sarajevo/Zagreb: Kupola, 2023.

Pokušat ću izložiti i aktualizirati osnovne misli političke filozofije Nerkeza Smailagića na temelju njegovih djela pod naslovom *Historija političkih doktrina* (objavljenoj u dva sveska) i *Politička vizija Dantea Alighierija*.¹ Prvi svezak *Historije političkih doktrina* podnaslovljen je kao *Antika, srednji i novi vijek*. U njemu Smailagić najprije govori o političkoj misli helenskoga svijeta, zatim o političkoj misli srednjega vijeka i o političkoj misli novoga vijeka, a svezak zaključuje izlaganjem političkoga programa Adolfa Hitlera sadržan u njegovoj knjizi *Mein Kampf*. U zaključku prvoga sveska Smailagić tvrdi da se doktrina građanske epohe razvija od principa slobode do principa ropstva, od slobode pojedinca do apsolutne prevlasti moćne države. Drugi svezak *Historije političkih doktrina* nosi podnaslov *Socijalizam*. U njemu autor govori najprije o socijalizmu kao novom svijetu, zatim o socijalizmu kao političkom društvu i socijalizmu kao radničkoj demokraciji. U poglavlju o socijalizmu kao političkom društvu govori o Karlu Korschu, o Vladimiru Iljiču Uljanovu (Lenjinu) i o Josifu Visarionoviču Džugašviliju (Staljinu), gdje tvrdi da je Staljin državu podredio partiji, a partiju sebi. Diktatura partije stoji u službi diktature diktatora: „Partitokracija kao oblik i instrument personalne diktature je zastrašujuća i okrutna zbilja staljinizma“ (str. 84). U zaključku drugoga sveska Smailagić tvrdi da su u socijalizmu na njegovu početku svijetlila dva magična svjetla: um i sloboda, ali je *libido dominandi* [želja za dominacijom] nadvladao strast za slobodom, a logika prisile povjerenje u duh (usp. str. 145).

Nerkez Smailagić posjeduje enciklopedijsku učenost i ima dubokoumne uvide u antičku političku filozofiju. Kod starih Grka, po njemu, najvažnije je bilo znanje, tj. spoznaja. Važna je najviša spoznajna moć koja se zove *nous* (čitaj: *nus*). *Nous* smo na latinski jezik preveli kao *intellectus* [intelekt]. To je intuitivna spoznajna moć kojom spoznajemo principe, a principi su ono iz čega nastaju ili proizlaze sve ostale stvari. Također je važna niža spoznajna

* Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, mbabic@anubih.ba

¹ Riječ na predstavljanju dviju knjiga Nerkeza Smailagića, održanom u Bošnjačkom institutu – Fondacija „Adil Zulfikarpašić“ u Sarajevu 22. 11. 2023.

moć koja se naziva *logos*: to je diskurzivna spoznajna moć, koja se temelji na onome što je spoznao intelekt. *Logos* smo na latinski preveli kao *ratio*. Ako čovjek krivo djeluje, ako griješi, svi njegovi krivi i zli čini svode se na nedostatak pravoga znanja, odnosno na krivo ili manjkavo znanje. Platon je htio da filozofi postanu kraljevi, da oni vladaju, jer imaju pravo znanje. Immanuel Kant na to će odgovoriti da posjedovanje svake kviri čovjekovo slobodno rasuđivanje.

Kod Helena, po Smailagiću, pojedinac je uklopljen u *polis*, *polis* u kozmos, a kozmos u božanski svijet. Kad se ovo jedinstvo raspada, sve upada u krizu. Tada svoja politička djela pišu Platon i Aristotel, tražeći od svih da temeljni princip države bude pravda, a pravda daje svakome ono što mu pripada te ljude čini jednakima pred zakonom. U novije vrijeme priznat je princip pravde u političkoj filozofiji. Naime, više od dvjesta godina vladao je u angloameričkom svijetu utilitarizam, tj. korist kao glavni princip političke filozofije. Američki filozof John Rawls g. 1971. objavio je knjigu pod naslovom *Teorija pravednosti* i razotkrio utilitarizam kao ideologiju. To sada čine Michael J. Sandel, Alasdair McIntyre i Charles Taylor. Sandel pokazuje kako se liberalni individualizam u Sjedinjenim Američkim Državama pretvara u egoizam, tako što moćni i bogati imaju svoju službu sigurnosti, svoje bolnice, svoje škole, svoj prijevoz i svoj teritorij, pa su oni država u državi, što je stanje koje dovodi društvo u proces raspada. Za stare Grke zajedničko dobro (*bonum commune*) bilo je važnije od privatnoga. Grčki filozofi zahtijevaju od ljudi da razviju svoje kreposti ili vrline: od uma traže da bude mudar, od *thymosa* da bude hrabar i častan, a od *epithymia* da bude umjeren. Osim toga, i epoha kozmopolitizma je od golemoga značaja, jer s njim trijumfira etika pojedinca, etika moralne slobode koja se temelji na umu.

Smailagić oštroumno primjećuje da je kod starih Grka prisutna samo politička sloboda, koja se sastoji u sudjelovanju građana u vlasti i u pravosuđu. Ni u takvoj umanjenoj slobodi nisu mogli participirati robovi, žene i stranci. Naime, Smailagić zamjećuje da ideja slobode u kršćanstvu, kod sv. Pavla i kod sv. Augustina, postaje glavnom idejom. Kršćanstvo usvaja grčku filozofiju i prihvaća intelekt kao važan, ali sada se kao važnije pojavljuje slobodna volja (*voluntas*), pa do danas osjećamo napetost između grčkoga intelekta i slobodne volje. Toma Akvinski stajao je pod utjecajem Aristotela i on se jasno odlučuje za intelekt. Ni do danas mnogi nisu taj problem riješili, jer je tomizam vladao u Katoličkoj Crkvi sve do Drugoga vatikanskog sabora (1962–1965); i kad kažemo *visio beatifica*, to je gledanje Boga intelektom koje čovjeka usrećuje. Primat slobodnoj volji dali su veliki franjevački mislioci Ivan Duns Škot i Vilim Ockham. Škot jasno kaže da jedna ljudska zajednica ne može postojati bez slobode, a pod zajednicom podrazumijeva

sve njezine oblike, od političke do religijske. Kod Škota intelekt pripada naravi, a u naravi vlada princip nužnosti. Tek slobodnim činom čovjek nadilazi svoj prirodni egoizam. Iz te slobode od egoizma nastaje ljubav prema Bogu. Dakle, pravo polazište da se dođe do živoga Boga (a ne samo do Boga kao ideje) jest sloboda. Ovo će kasnije prihvatiti Kant i Hegel, premda nisu poznavali ove mislioce.

Govoreći o Danteu Alighieriju, Smailagić je vrlo dobro uočio da je za Alighierija i za ostale Europljane bilo važno Rimsko Carstvo i rimsko pravo. Razlikovanje duhovne i svjetovne (političke) vlasti bila je tada najvažnija tema, jer su pristalice pape (gvelfi) i pristalice cara (gibelini) ratovali za premoć preko sto dvadeset godina. Samostojnost obiju vlasti, svake na svom području ovlasti, zastupa Dante, dok su Toma Akvinski i ostali davali prednost duhovnoj vlasti pred svjetovnom, jer su mislili da je *telos* [cilj] duhovne vlasti viši od cilja svjetovne. Naime, duhovna vlast odvodi ljude u vječnu sreću, a politička u zemaljsku. Američki povjesničar Harold Berman objavio je g. 1983. knjigu pod naslovom *Pravo i revolucija*, s podnaslovom *Formiranje zapadne pravne tradicije*, u kojoj je potvrdio Smailagićeve uvide, pa je tvrdio da je u doba spora o investituri, odnosno za vrijeme papa Grgura VII, uslijedila recepcija rimskoga prava preko glosatora (tumača). Bermanova teza glasi: razračunavanje carske i papinske vlasti onemogućilo je monopolističko shvaćanje vlasti i praktično spriječilo formiranje monopolističke vladavine. Ovo diferenciranje dviju vlasti on shvaća kao revoluciju, koja je najvidljivije prožela i oblikovala povijest Europe.

U političkoj filozofiji novoga vijeka Smailagić razaznaje tri etape: (1) etapu političke radikalizacije ili revolucije; (2) etapu političke sistematizacije u postrevolucionarnom razdoblju; (3) etapu političke realizacije, u kojoj glavnu ulogu imaju tri predstavnika: Heinrich Gotthard von Treitschke (1834–1896), Benito Mussolini i Adolf Hitler. Smailagić zaključuje da se u novovjekovnoj političkoj filozofiji otišlo u dvije krajnosti: u egoistički individualizam u zapadnom i američkom svijetu te u egoistički kolektivizam u nekadašnjim socijalističkim zemljama. U egoističkom kolektivizmu uglavnom vlada vođa koji je apsolutist ili diktator. On ističe da je sada potrebna temeljna revolucija, temeljni obrat od *libido dominandi* do onoga što je tome suprotno. Dakle, potreban je temeljni obrat prema etosu koji nam je zajednički i prema ideji bratstva koja je posve potisnuta jer su je mnogi zlorabili. Ali, zloraba ne ukida uporabu (*Abusus non tollit usum*). Taj potencijal bratstva (i sestrinstva), naime, postoji u našim religijama, ali one su manje ili više politički instrumentalizirane. Uostalom, i znanost i cijela kultura politički su instrumentalizirane.

Nerkez Smailagić bio je čovjek slobode te su njegova sloboda misli i sloboda govora istaknuti oblici njegove osobne slobode, tj. slobode savjesti. On je

ove knjige pisao šezdesetih godina minulog stoljeća, od g. 1960. do 1967. Nije se podložio duhu svoga vremena, nije se podložio nijednoj ideologiji, nego je svojom slobodom nadišao svoje vrijeme.